

מבגש

לעבודה חינוכית-סוציאלית

גיליון מיוחד בנושא:

זיכרונות ילדות מוקדמים:

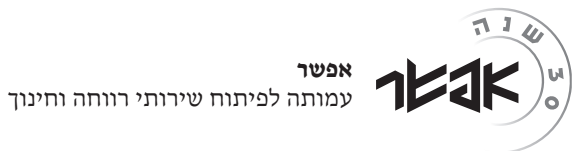
נרטיבים מעצבים בדיאלוג בין תאוריה, טיפול ויישום

עורך-אורח: ד"ר אמיתי המנחם

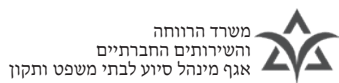
כרך כ"ה • גיליון 45-46

תמוז תשע"ז – כסלו תשע"ח – יוני-דצמבר 2017

יוצא לאור על ידי:

בשיתוף עם:

קשר לא נפרד: זיכרון אישי וזיכרון חברתי – האינטר-סובייקטיבי והלא-מודע החברתי

חני בירן

תקציר

בתוך הקבוצה האנליטית, התרבות היא אינטר-סובייקטיבית. המטריצה כוללת אירועים בין-אישיים עזים, וניתן להגדיר את הדרמה המתחוללת בתוך הקבוצה כאינטר-סובייקטיבית. את הדרמה המתחוללת במכלול הרב-ממדי בחברה ניתן להגדיר כלא-מודע החברתי. הקשר בין שתי הדרמות הללו הוא קשר שאינו ניתן להתרה. במאמר זה אתאר אירוע טראומטי שהתחולל בקבוצה ועורר טראומות עבר במטופלים ובמטפלת כאחד. האירועים קשורים למכלול החברתי הרחב. בחלקו השני של המאמר ארחיב את הדיבור על היבטים אחדים של זהותי היהודית והישראלית, אתאר זיכרונות ילדות הקשורים לשואה, ואתייחס לאופן שבו זיכרונות אלה משפיעים על תפקידי כמטפלת קבוצתית. **מילות מפתח:** אינטר-סובייקטיבי, לא-מודע חברתי, טיפול קבוצתי, הראייה הדו עינית, מטריצה, החברה הישראלית, שואה

הקדמה

במאמר זה אבקש לשתף את הקוראים בהתנסויותיי כמטפלת בקבוצה אנליטית, באשר אלה משלבים בין זהותי המקצועית לבין הביוגרפיה שלי כיהודייה שנולדה בירושלים בתקופת כינונה של מדינת ישראל.

בתוך הקבוצה האנליטית, התרבות היא אינטר-סובייקטיבית. רעיונו המקורי של פוקס (Foulkes, 1973) בדבר המטריצה כולל אירועים בין-אישיים אינטנסיביים הן בקרב המשתתפים, והן ביניהם לבין המנחה. ברם, עלינו לזכור שהקבוצה האנליטית איננה פועלת בריק, אלא תוך לחצים כבדים מהמעטפת החברתית הרחבה ומהתרבות שבתוכה היא מתרחשת.

את הדרמה המתחוללת בתוך הקבוצה ניתן להגדיר כדרמה אינטר-סובייקטיבית. את הדרמה המתחוללת במכלול הרב-ממדי בחברה ניתן להגדיר כלא-מודע החברתי. הקשר בין הדרמות הללו הוא קשר שאינו בר התרה. אנו יכולים לשאול את המטפורה בדבר הראייה הדו-עינית שטבע ביון (Bion, 1968), שמאפשרת, לדבריו, לנוע בין היבטים של אותה תופעה. כשהקבוצה הקטנה היא במרכז והחברה הרחבה בשוליים, אנו מתבוננים באינטר-סובייקטיבי, אך כשאנחנו מעבירים את הקבוצה הקטנה לשוליים ואת החברה הרחבה למרכז, אנו מתבוננים בלא-מודע החברתי. ישנה תנועה מתמדת בין שתי נקודות המבט האלה, כאילו אנו מתבוננים

* תרגום ועריכת לשון: אניטה תמרי.

במיקרו-קוסמוס כשהמקרו-קוסמוס בשוליים ולהפך. נקודת המבט ההפוכה מאפשרת לנו להתייחס לשתי תמונות בתנועה, כשכל אחת משלימה את רעותה.

לשיטתו של לו ארון (Aron, 1990), אינטר-סובייקטיביות היא תהליך דיאלקטי של היכרות הדדית: "הסיטואציה האנליטית נוצרת מתוך הוויסות ההדדי של תקשורת בין מטופל ומטפל, כשהן המטופל והן המטפל משפיעים זה על זה ומושפעים זה מזה. היחסים הם הדדיים אך אינם סימטריים" (עמ' 476).

גם המטפל הוא אדם פגיע, ודרך המטופל גם הוא גדל ומתפתח. אל לנו לנהוג כאילו כל זה אינו קורה – אם המטפל פתוח, ומרשה לעצמו להיות אדם שגם עשוי לשגות או להיכשל, הרי שהמטופל והמטפל יכולים ליצור ביחד קצב של קשר אנושי. בנקודה כלשהי, קצב זה נקטע, ומתחיל תהליך של פיצוי ומיסוד מחדש של מערכת היחסים.

הכרה הדדית היא שתבנה מחדש את מערכת היחסים שהתקלקלה, ואתה היצירה ההדדית של מטפל ומטופל. לדוגמה, אפשר שהיבטים של טראומת ילדות יוצגו מחדש בקבוצה, אך, שלא כמו הטראומה המקורית, שבה נותר המטופל בודד ועזוב, המטפל נוטל אחריות ומוביל אל הפיצוי. המטפל מעניק הכרה לסבלו של המטופל, והכרה זו היא פעולה של איחוי והחלמה. האיחוי מתרחש בהכרה ההדדית היוצרת תהליך חדש שהוא, מעצמו, גדול משני המשתתפים ונקרא השלישי.

ההנחה היא שתהליכים תמיד נזקקים לפיצוי ולשיקום. כאשר אלה נעשים בטיפול, ייתכן שיפתח שער לחיים חדשים בפני המטופל. מה שחשוב הוא שהמטפל יודה בכך שהוא הכאיב למטופל, אך המטפל גם הוא זקוק להכרה מצד המטופל. גם למטפל יש התנגדויות ולשניהם יש היכולת להיות אמפתיים. חוסר הסימטריה הוא בתפקיד ובאחריות, אך בשדה הבין-אישי יש הדדיות רבה. לא רק המטופל פגיע – גם המטפל פגיע. אפשר לומר שעל פי עמדה תיאורטית זו, המטפל עובר גם הוא שינוי וגדל תוך כדי האנליזה.

אני חושבת שהדרמה האינטר-סובייקטיבית המתחוללת בתוך הקבוצה משתלבת בלא-מודע חברתי. על פי ארל הופר (Hopper, 2003), הלא-מודע החברתי מורכב מההסדרים החברתיים, התרבותיים והתקשורתיים שאין אנו מודעים להם. הסדרים אלה קיימים, אך אינם נתפסים כהסדרים, וכשהם נתפסים אנו מכחישים את קיומם. כשאין מכחישים אותם, הם לא נראים לנו בעייתיים.

בהסתכלותו על הלא-מודע החברתי, מדגיש הופר את החשיבה המערכתית. הוא מאמין שאין אנו יכולים להבין את עולמו של הילד בלי להתייחס להקשר שבו חי הילד. הופר טוען שההקשר הוא אין-סופי. הקשר יכול להיות אקולוגי, חברתי, תרבותי, פסיכולוגי, פיסיוולוגי ועוד, ואפשר ליצור אין-סוף הקשרים מצירופים שונים של אלה. הפרט קיים בתוך הקבוצה והקבוצה היא מערכת פתוחה. מה שקורה בגבולותיה של הקבוצה מכתוב, במידה רבה, את אופייה. חשוב להפנות את תשומת לבנו למה שההקשר מעניק לקיומה של הקבוצה ומתי הוא מפסיק להעניק זאת במידה הנחוצה.

כשברקע המסגרת התיאורטית הזו, אפנה לתאר אירוע שהתרחש בקבוצה האנליטית שלי. התייחסתי אליו כאל אירוע טראומתי שהתרחש בכאן ועכשיו של

הקבוצה. אירועים כאלה מעלים ומחיים טראומות קודמות של המטופלים ושל המנחה כאחד.

החייאתם של אירועים כאלה מראה שאירועים פרטיים בעבר ובהווה מתרחשים בהקשר חברתי רחב, והם משמעותיים גם לחיי הקבוצה.

דוגמה

מזה עשרים שנה אני מנחה קבוצה זו באותו יום ובאותה שעה. לאורך השנים השתנו המשתתפים, וכיום מונה הקבוצה שמונה מטופלים – חמש נשים ושלושה גברים, מגיל 40 ועד 50 ויותר, כל אחד ואחת מרקע אחר ולכל אחד מקצוע שונה.

האירוע התרחש בדצמבר 2010. בתקופה זו סבלתי ממחלה כרונית. המחלה הייתה כרוכה בכאבים עזים, פעמים רבות ברמות בלתי-נסבלות. משככי כאבים לא הועילו.

המחלה חדרה לקבוצה בדרכים שונות. היו הפסקות בפעילות הקבוצה בגלל אשפוז, טיפולים בחו"ל וכיוצא באלה. כמו כן הנחיתי מפגשים תוך כדי הכאבים שלא יכולתי להסתיר. בהיותי דואבת וחלושה גרמתי למגוון רגשות, ביניהם חשש לעתידה של הקבוצה, אכזבה וכעס, וכל אלה היו מלווים בחמלה.

הדבר קרה בחנוכה. נכנסתי לחדר לאחר שכל האחרים כבר ישבו במקומותיהם. כאבי היה חזק והייתי מדוכאת מאוד. אפילו לפני שהתיישבתי שמתי לב שעל השולחן הקטן שבמרכז החדר, נרות חנוכה גדולים, צבעוניים ומיוחדים. הקבוצה הביאה נרות כדי לחגוג את החג. אחד המשתתפים ביקש שאביא צלחת כדי להדליק עליה את הנרות ולזכות בתחושת החג. התיישבתי ואמרתי בנימה תקיפה, "לא!" השתררה דממה. אחת הנשים שאלה בקול מבוהל "הכל בסדר?" השבתי בכעס "כל זה ממש לא נראה לי". ישבתי כמהופנטת, מלאה בכעס על מה שנראה היה לי כמין התקפה על העבודה האנליטית שלי. בעיקר חרה לי על כך שהתבקשתי לצאת מהחדר, בתוך גבולות הזמן של הקבוצה, ולהביא צלחת. גם הקבוצה קפאה והמתח באוויר היה רב. היו שניסו לדבר על נושאים אחרים אבל התמונה הייתה תקועה לכולם בגרון כמו עצם של דג. מטופלת אחרת, ותיקה בקבוצה, אמרה לי "חני, אני יודעת שיש לך כאבים, אבל התגובה שלך הייתה קשה ואגרסיבית. יכולת להסביר למה לא רצית שנדליק נרות". תוך כדי השיחה היא אמרה גם לשתי נשים אחרות, "מזל שלא נתתי לכן להביא סופגניות, כי ידעתי שחני לא תסכים לזה בקבוצה". רק המחשבה על אכילת סופגניות בזמן המפגש הקבוצתי גרמה לי להרגיש רע יותר. חשבתי שהגבולות נפרצים, דמיינתי שהאנשים אינם רוצים לעבוד באמת. אמרתי "אנחנו לא עומדים לשיר כאן ביחד 'מעוז צור ישועתי'". הרגשתי את הכעס גואה בי והפכתי מכונסת בתוך עצמי ומרוחקת.

זמן קצר לאחר מכן התעשתי וזכרתי שאני היא מנחת הקבוצה, וחזרתי לעבודה. המעידה שלי עוררה סוגיות חשובות רבות. המטופל שביקש ממני להביא את הצלחת הרגיש ששחזרתי את תפקידה של אמו שהייתה אישה קשה ופעמים רבות תקפה אותו באופן שרירותי. הוא הגיב בכאב שכן חש שההתקפה שלי הייתה בלתי-מוצדקת

ולא במקומה. האירוע עורר עבודה אנליטית משמעותית. הייתה לי תובנה באשר לעוול שעשיתי ויכולתי להודות בכך לפני הקבוצה. המטופל שביקש שאעזוב את החדר יכול היה עכשיו להתמודד עם תפקידו בכך שבאופן לא מודע הזמין את ההתקפה. בנוסף, בעזרת החומר שהעלו שתיים מהנשים, הגענו להבנה כלשהי של תפקידיהן הלא-פורמליים במשפחת המוצא שלהן, תפקיד של דודות מעניקות ומזינות. החלק הלא מודע היה גם בחוויה הרגשית שלהן שבאותה עת לא יכולתי להיות האם המגוננת, האם הטובה דיה לקבוצה. התנהגתי כאם הקרה שאילצה את הקבוצה לעבודה, והם הפכו לאימהות הטובות שדאגו לאווירת החג ולמתן סופגניות כדי להמתיק את "הגלולה המרה" של העבודה האנליטית. כמו כן, הייתה משאלה סמויה לחמם ולהאיר הן את הקבוצה והן אותי. רק מאוחר יותר הבנתי שהם רצו לתת לי מתנה, ואני דחיתי אותה.

לקראת סוף המפגש חשפתי את רגשותיי לפני הקבוצה. הבנתי שרצונם לחגוג התנגש בעובדה שאני לא חגגתי אף יום אחד מימי החנוכה. מדי ערב הייתי מרותקת לחדרי ואפילו לא שמתי לב שאלה ימי חג. לא יכולתי לשמוח ובני משפחתי נמנעו מלהזכיר את החג מתוך התחשבות במצבי. האור שהמטופלים ביקשו להביא אל תוך הקבוצה נגע בחשיכה שבה הייתי שרויה – וגרם לכזאת התפוצצות.

המטופלים שהביאו את הנרות היו חברי הקבוצה הוותיקים, למעשה בני דורי. כולנו היינו ילדים במדינת ישראל הצעירה. השתייכנו לתרבות שבה חגגו את החנוכה כסמל לגבורה ולאומץ, חג הניצחון. כולנו שרנו "האירו, הדליקו, נרות חנוכה רבים / על הנסים ועל הנפלאות אשר חוללו המכבים". כולנו היינו חלק מימי התום. מכאן ואילך ישראל רק תגבור ומצדה שנית לא תיפול. חשבתי גם שהבנתי את הצורך לחגוג עם הקבוצה כשריד, כנר זיכרון לשנות החמישים, השנים הראשונות של המדינה ואותם זמנים שהיו.

בשבוע שלאחר אירועים אלה בקבוצה, הוצפתי בזיכרונות ילדות בהירים וחמים. זיכרון של המשפחה כולה סביב נרות החנוכה, שרים שירי חג, וכל תלמידי בית הספר מצופפים באולם ההתעמלות, כל אחד מקבל סופגנייה בזמן שהמנהל מדליק נרות. היו אלה זיכרונות של התרגשות ושל התרוממות הנפש. הכול נעצר בסיום בית הספר היסודי עם מותו הפתאומי של אבי האהוב כשהייתי בת 14.

הן הרקע האישי שלי והן הרקע החברתי השפיעו, אולי באופן לא מודע, על תגובתי "כל זה ממש לא נראה לי" באותו מפגש. במבט לאחור אפשר לומר שלא רציתי לראות. לא את ילדותי האבודה, לא את החג שעבר זמנו, לא את האחדות המבטיחה והמגוננת שנעלמה לעד, ולא את הטראומה של מותו של אבי.

באותם ימים דמתה החברה הישראלית לאם גדולה ומחבקת. כל אחד ואחת היו מוכנים להקריב את עצמם למענה. היום חג החנוכה אינו אלא טקס שנשמר כמסורת (לפחות בחוגים החילוניים), אך חסר את הילת האחדות ואת תפארת הניצחון. ישראל של היום חווה ייסורים ושסעים – והיא מתפוררת.

ברצוני לנתח את האירוע ולשלב את האינטר-סובייקטיבי ואת הלא-מודע החברתי כך שאי אפשר להתבונן בשני קווי מחשבה אלה בנפרד:

1. הייתה דרמה שהתחוללה בכאן ועכשיו של הקבוצה. הדרמה הייתה אינטר-סובייקטיבית ואירעה בין המשתתפים למנחה.
2. המנחה חוותה רגשות קשים ונכשלה בהכלת הקבוצה.
3. בנקודה זו נשבר הקצב, והחל תהליך של פיצוי ושל בנייה מחדש של מערכת היחסים.
4. המנחה ראתה את תפקידה היא בדרמה, והצליחה לעבוד עם הקבוצה על כשלונה כמנחה בדרך אינטר-סובייקטיבית.
5. למה שהתרחש בקבוצה היה קשר חזק לחנוכה כהקשר עז שחולל סערה בגבולה של הקבוצה.
6. ההיסטוריה הישראלית חדרה בעצמה לתוך התרבות הקבוצתית ואל תוך המנטליות של המנחה.

אפנה עכשיו וארחיב חלק מההיבטים של זהותי היהודית והישראלית, ואנסה להראות כיצד הם משפיעים על ההתערבויות שלי כמנחת קבוצה. אני מאמינה שכל אחד מאתנו נושא אתו את זיכרונות הילדות שלו ואת זהותו החברתית, ומישורים אלה פועלים בחוזקה בתוך הקבוצה. אף כי כל אחד מאתנו עבר אנליזה ואנליזה קבוצתית, אי אפשר למנוע את ההתחלפות בין היבטים של הלא-מודע החברתי והאינטר-סובייקטיבי.

גדלתי באחת השכונות הראשונות שנבנו בירושלים המערבית. בשכונה שלי היו הרבה שורדי שואה שדיברו אידיש, ומשפחות ממוצא מזרחי, כמו משפחתי אני, שהגיעה מפרס בשנת 1889. במשפחתי דיברנו ערבית, לאדינו ועברית – תלוי בהקשר. היה משהו אפל, ועגמומי באוויר. כילדה קטנה, תחושתי הייתה שהעולם מלא ייסורים. אני נזכרת במגוון דמויות סביבי. דמויות מפחידות כמו פייפלה ורוזלה רדפו אותי. פייפלה ורוזלה היו שמות שהמצאנו לזוג קשיש, שורדי שואה, שהיו חסרי הבית הראשונים שראיתי מעודי. הם הסתובבו, נזכרים בפחי האשפה, סוחבים אתם שקיות מלאות סמרטוטים ושאריות אוכל. הייתה בי חמלה גדולה לאומללים ולמנומים. כאן נשתל הגרעין הראשון לעתידי כפסיכולוגית. יש כל כך הרבה לומר על האווירה שבה גדלתי. אבחר סיפור אחד מאותם ימים, סיפור המצייר תמונה ברורה של העולם שעיצב את חוויות ילדותי.

דוגמה

הייתי בכיתה א בבית הספר היסודי ברל כצנלסון. אבי היה מפא"ניק מושבע ורצה שנקבל חינוך ראוי של ההתיישבות העובדת. בכיתתי היה ילד, יוסי, שאמו הייתה שורדת שואה. לכל מקום שיוסי הלך, אמו רצה אחריו ואוכל בידה, דוחפת את האוכל לפיו של יוסי מחשש שירעב. הילדים האחרים לעגו לו "יוסי השמן, בבטן יש לו בן". הוא היה קרבן להתעללותם. בהיותו שמן, הוא נתפס כמזרז והיחס אליו היה כאל טיפש. יחס זה ערער אותו והפך אותו לחסר ביטחון עצמי. כישלונותיו בלימודים גרמו לא להיות דחוי עוד יותר.

אני זוכרת את נוכחותו בכיתה א – ילד שמן עם לחיים אדומות ונפוחות. נראה היה כעגבנייה בשלה. יוסי ואני היינו שכנים ולא פעם הלכנו הביתה יחד. ההדרה שלו הכאיבה לי. תמיד הרגשתי צורך לגונן עליו.

היה לי עוד שכן, בן גילי. שמו היה שמריהו. הוא למד בתחכמוני, בית הספר הממלכתי-דתי לבנים. לשמריהו היה דמיון עשיר והוא היה שקוע בכול מיני פחדים שפעמים רבות הטמיע בי. תמיד האמנתי לסיפורים שסיפר לי, וחייתי אותם במלוא הרצינות.

מדי יום ביומו, באותה השעה, חלף איש על פנינו, יוצא דופן בשכונה. הוא צעד בחליפה ועניבה, נראה אירופאי מאוד וביום גשם או ביום שמש, תמיד נשא מטרייה, גדולה, שחורה וסגורה, ולה קצה כסוף. הוא נהג לשחק בה בקצב קצוב, מניע אותה מעלה ומטה בקצב מיוחד. תמיד התבוננתי בו בסקרנות מבוועתת. הוא מעולם לא הפסיק ללכת. מעולם לא דיבר אלינו. עקבנו אחריו במבטינו עד שנעלם.

שמריהו אמר שהאיש "הגיע מהשואה" ו"השתגע". הוא המשיך ואמר שבגלל שהנאצים לקחו את משפחתו הוא בנה מכונה לייצור נקניק בביתו. הוא השתמש במטרייה לדקור ילדים בלבם, ואז הרדים אותם, נשא אותם על גבו כדי להפוך אותם לבשר קצוץ לנקניקים שלו. הוא הלך מהר כי שיחר אחרי טרפו הבא. מאז ששמריהו סיפר לי סיפור זה, רצתי הביתה בבעתה בכל פעם שהאיש הופיע.

פעם, בדרכי הביתה מבית הספר עם יוסי השמן, הוא ראה את האיש מעבר לכביש. אמרתי ליוסי "האיש הזה לוקח ילדים ועושה מהם נקניק", אבל יוסי צחק ולא ברח אתי. עזבתי אותו כשהוא הולך לאטו, בעוד אני רצה הביתה כילדה שנטרפה עליה דעתה.

למחרת לא הגיע יוסי לכיתה. אמרתי בלבי "האיש הזה בטח עשה ממנו נקניק, יוסי כזה שמן ועסיסי הוא בטח עשה ממנו נקניק טוב". פחדתי. למחרת עדיין לא היה כל סימן ליוסי. המורה שלנו, כרמלה, מינתה אותי אחראית לבקר אותו כדי לתת לו שיעורים. רועדת מפחד אמרתי לה "כרמלה, האיש מהשואה עשה ממנו נקניק". אני זוכרת את צחוקה ואת העובדה שעמדה על כך שאלך לבקר אותו. אחר הצהריים, עליתי במדרגות לדירתו. עליתי בקצב של מדרגה בדקה. לאחר כשעה הגעתי לקומה השנייה. אזרתי את כל כוחי לדפוק בדלת. אמו של יוסי פתחה את הדלת ואמרה, "באת לבקר את יוסי. יוסי חולה בשפעת". אמרתי שאני רק מביאה לו שיעורים.

אני חושבת שלצד נוכחותה העזה של השואה, שנות ילדותי הוטבעו בחרדה הסקרנית הזו שבו ראיתי את העולם. במיוחד סיקרנו אותי אנשים שהיה להם מספר שקועקע על זרועם. אבי תמיד אמר לי שהם סבלו סבל עצום. הם היו במחנות ריכוז, ושערם הלבין בגיל צעיר בגלל הסבל הרב. נאמר לי לכבד אותם ולשמור על שקט כשהם מדברים.

לפני שנים אחדות הייתה בקבוצה האנליטית שלי אישה בת ארבעים. אקרא לה כאן דנה. דנה בכתה הרבה וסיפרה לנו בפעם הראשונה עד כמה סבלה בילדותה מאמה שהתעללה בה והשפילה אותה. הזיכרונות נגעו ללב והאירועים שתיארה מחרידים. תמונה אחת זכורה לי במיוחד – אמה של דנה לקחה אותה לרופא שיניים.

דנה פחדה מרופא השיניים אבל אמה גררה אותה, מושכת אותה ביד, לועגת לפחדה של הילדה ואמרה: "זה כלום לעומת מה שעברתי באושוויץ". הילדה בכתה והאם הפכה לסדיסטית יותר.

חברי הקבוצה הגיבו באמפתיה רבה והיו מזועזעים מהזיכרונות שהעלתה דנה. הרגשתי שהיא זקוקה לחמלה ולהכרה בשל סבלה הרב. אמרתי משהו שמאשר את כאבה, ובה בעת פתאום שמעתי את עצמי אומרת "אנחנו גם צריכים להיות אמפתיים כלפי האם שסבלה כל כך בתקופת השואה". דנה החווירה, כעסה עלי מאוד, ואמרה שהיא איבדה את האמון בי ושעזבתי אותה בדיוק כפי שאמה עזבה אותה – הכיצד, בדיוק כשנזקקה ביותר לתמיכה שלי, זנחתי אותה ונתתי את אהדתי לאמה האיומה?

באותו רגע הרגשתי שאסור היה לי לגונן על האם. הייתה זו טעות. במקום להאזין לדנה האזנתי לקולות ילדותי, קולות שורדי שואה וקולו של אבי האומר לי לכבד אנשים סובלים אלה. התוודיתי בפני הקבוצה שדבריי היו טעות, אבל למעלה משנה עברה עד שדנה חזרה ובנתה אמון. מאוחר יותר אפשר היה לראות את אמה באור אחר, אבל לא באותו רגע, הרגע בו הייתה זקוקה שכל האמפתיה תכוון אליה. דמות אמה של דנה השתנתה בחמש השנים שבהן הייתה דנה בקבוצה. האם החלה להיראות רכה יותר, פחות אכזרית, והשתיים עברו תהליך השלמה. במבט לאחור אני חושבת שאירוע זה ייצג את העירוב שבין הלא-מודע החברתי והאינטר-סובייקטיבי.

לסיכום

כאנליטיקאים קבוצתיים עלינו להתייחס לרמה האינטר-סובייקטיבית כנגזרת ממעגלים גדולים יותר, המעגלים של הלא-מודע החברתי. בסביבה רבת הפנים שבה אנו חיים נמזגים האישי והחברתי, והדבר נכון גם לזיכרון האישי והזיכרון החברתי השלובים והשזורים זה בזה.

« ביון (Bion, 1968) הקפיד על הראייה הדו-עינית המאפשרת לראות את הרובד האישי במרכז ואת החברתי בשוליים ואז, בתנועה הפוכה, לראות את החברתי במרכז ואת האישי בשוליים. בשני האירועים שתיארתי, יש תנועה מתמדת בין האירוע האישי שמופיע בקבוצה, שקל יותר לראותו והוא עומד במרכז התמונה, לבין מראות הרקע המתחבאים ומייצגים את הרובד החברתי החמקמק והנסתר.

« ביון השפיע, יותר מכל תיאורטיקן אחר, על חשיבתי המקצועית ועל עבודתי כאנליטיקאית. התיאוריה שלו מאתגרת אותי, מכריחה אותי לחשוב ופותחת בפניי שבילים חדשים. עם השנים הפכתי אותו למעין דמות אב, אולי דמות אב אידיאלית, והיו לי הרבה שיחות מדומיינות, מאוד אישיות אתו, שהכניסו שמחה ואור לחיי.

« ביון נקשר בתודעתי בקשר עמוק לדמותו של אבי, שנפטר כאמור באופן פתאומי כשהייתי בת 14. אהבתי אותו והערצתי אותו. הוא היה איש מיוחד במינו, ומותו היה בשבילי רעידת אדמה. הוא לא היה אבא רגיל שנמצא יום יום

בבית, אך כל מפגש אתו היה מלא בחום, ברגישות וביכולת להעניק תשומת לב ואהבה ללא גבול.

כגבר בוגר הוא לימד אותי, הרבה לפני ביון, להתבונן על העולם מכמה נקודות תצפית שונות וכך לראות אירועים ודברים באופן דינמי. כבחור צעיר, אבי היה במודיעין של ההגנה ויצא מחופש כערבי למסגד אל-אקצה להקשיב לנאומו המופתי, לשמוע היכן עומדים לפרוע ביהודים ולהתריע על כך מבעוד מועד. עד סוף ימיו עסק בריגול, וכמרגל הסתובב הרבה בישובים ערבים בארץ, למד את התרבות הערבית, ראה את הצדדים היפים שבה, וחלק בתוכו התאהב במה שלמד. אבי כתב מאמרים שהקדימו את זמנו – הוא יצא נגד האפליה של האוכלוסייה הערבית וראה בה חומר נפץ. הוא גם כתב על הדרכים להגיע לשלום. מאבי למדתי לראשונה שלא ניתן להפריד בין תמונות שמופיעות כדמות ורקע, כמראות מתחלפות, ושהמעגל האישי והמעגל החברתי בחיינו בארץ כמו גם בטיפול האנליטי, נמצאים בקשרי גומלין שאינם ניתנים להתרה. אני מרגישה שקבלתי מאבי צוואה בלתי כתובה לכתוב על הקונפליקט היהודי-ערבי מנקודת מבט פסיכואנליטית ולפעול לדיאלוג בין העמים וכך אני עושה. אבי הוא זה שעיצב את הפן הזה בזהותי המקצועית.

לסיום, אני מתבוננת בתכנים של המאמר הזה שעלו בשני מפגשים אנליטיים שגרתיים כאן ועכשיו, ומרגישה איך נרות החנוכה מתבלבלים בתוכי עם נרות הזיכרון. חושך ואור, מוות וחיים, הרס ובנייה. החברה הישראלית משתקפת בתוך חיי הפרט ואולי דורשת מאתנו, המטפלים, לאחות שוב ושוב את קרעיה.

מקורות

- Aron, L. (1990). One person and two person psychologies and the method of psychoanalysis, *Psychoanalytic Psychology*, 7, 475–485.
- Bion, W. R. (1968). *Experiences in groups and other papers*. London: Tavistock Publications. Reprinted 1980.
- Foulkes, S. H. (1973). The group as a matrix of the individual's mental life. In *Selected papers of S. H. Foulkes: Psychoanalysis and group analysis* (pp. 223–233). Reprinted London Karnac 1990.
- Hopper, E. (2003). *The social unconscious: Selected papers*. London: Jessica Kingsley.